

Paradigmatic Model of the Role of Azan in the Singing of Congregational Prayers of Schools

Ahmad Abbasi Darehbidi^{1✉} | Atefe Afzal² |
Tayyebeh Zarei³

1. **Corresponding Author:** MA in Shia Studies/Sociology, Department of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, Isfahan University, Isfahan, Iran. **Email:** a.abbasi.d2020@gmail.com
2. PhD in Environmental Engineering, Department of Environmental Engineering, Faculty of Civil Engineering, University of Alberta, Canada; Vice-Chancellor of Bent Al-Hoda High School, Najaf Abad, Isfahan, Iran. **Email:** atefehafzal@gmail.com
3. Assistant Professor, Department of Education, Faculty of Literature and Human Sciences, Islamic Azad University, Kermanshah branch, Kermanshah, Iran. **Email:** t.zareie18@gmail.com

Article Info	ABSTRACT
<p>Article type: Research</p> <p>Received: 30 January 2024 Revised: 24 February 2024 Accepted: 03 April 2024 Published: 18 April 2024</p> <p>Keywords Call to Prayer, School Congregational Prayer, Paradigm Model, Students, Foundational Data Theory.</p>	<p>Objective: The purpose of the present research is to present a paradigmatic model of congregational prayers in schools from the point of view of clerics and imams of school congregations.</p> <p>Method: The research method is qualitative and based on data-based theory. The statistical population is all clerics and imams of schools in Najaf Abad city, 16 of whom were selected and studied in a purposeful manner and based on the principle of theoretical saturation. Collecting the required information through in-depth and semi-structured interviews with clerics and imams of school congregations and analyzing them through three processes; Open, central and selective coding was conceptualized and performed.</p> <p>Results: Coding of information led to the formation of 114 primary concepts, 53 sub-themes and 18 main themes, and the core category of the research was created with the title "Singing the prayers of congregational schools in light of the call to prayer". The main topics include "getting ready for prayer, creating the presence of the heart in prayer and giving order to students (causal conditions), understanding the concepts of the call to prayer, establishing a connection between the call to prayer and prayer, paying attention to the function and importance of the call to prayer and modeling (contextual conditions), the quality of the call to prayer, the school staff and the call to prayer, the call to prayer of competent teachers and the recitation of the call to prayer live (interfering conditions), motivational activities, holding competitions of the call to prayer and teaching the concepts and sound of the call to prayer (strategies), increasing knowledge, Value creation, the productivity of prayer time and the purpose of the call to prayer are the slogans of Islam (consequences) and the prayer songs of the congregation of schools with regard to the call to prayer need to change the view and attitude towards the call to prayer and its explanation and enlightenment.</p> <p>Conclusions: The paradigmatic model of the research is a representation of the conditions and causes, factors and necessities for enriching the prayers of congregational schools in the light of the call to prayer Provide.</p>

Cite this article

Abbasi Darehbidi, A., Afzal, A., & Zarei, T. (2024). Paradigmatic Model of the Role of Azan in the Singing of Congregational Prayers of Schools. *Applied Issues in Islamic Education*, 9 (1), 55-80. <http://dx.doi.org/10.61186/qaiie.9.1.3>

© The Author(s). Publisher: Academy of Scientific Studies in Education.

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و
برنامه‌ریزی آموزشی

پژوهشگاه تعلیم و تربیت

پژوهشگاه
مطالعات آموزش و پرورش

الگوی پارادایمی نقش اذان در اغنای نماز جماعت مدارس

احمد عباسی دره‌بیدی^۱ | عاطفه افضل^۲ | طیبه زارعی^۳

۱. نویسنده مسئول: کارشناس ارشد شیعه‌شناسی/جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. **رایانامه:** a.abbasi.d2020@gmail.com
۲. دکتری مهندسی محیط زیست، گروه مهندسی محیط زیست، دانشکده مهندسی عمران، دانشگاه آلبرتا، کانادا؛ معاون آموزشی دبیرستان بنت‌الهدی شهرستان نجف‌آباد، اصفهان، ایران. **رایانامه:** atefehafzal@gmail.com
۳. استادیار گروه معارف، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه، کرمانشاه، ایران. **رایانامه:** t.zareie18@gmail.com

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>هدف: هدف از انجام پژوهش حاضر ارائه الگوی پارادایمی اغنای نماز جماعت مدارس از دیدگاه روحانیون و ائمه جماعات مدارس است.</p> <p>روش: روش پژوهش کیفی و مبتنی بر نظریه داده‌بنیاد است. جامعه آماری کلیه روحانیون و ائمه جماعات مدارس شهرستان نجف‌آباد است که ۱۶ نفر از آنان به شیوه هدف‌مند و براساس اصل اشباع نظری به‌عنوان نمونه انتخاب و مورد مطالعه قرار گرفتند. اطلاعات مورد نیاز از طریق مصاحبه‌های عمیق و نیمه‌ساخت‌یافته با روحانیون و ائمه جماعات مدارس گردآوری و تحلیل آن‌ها طی سه فرآیند؛ کدگذاری باز، محوری و گزینشی مفهوم‌پردازی و انجام شد.</p> <p>یافته‌ها: کدگذاری اطلاعات باعث شکل‌گیری ۱۱۴ مفهوم اولیه، ۵۳ مضمون فرعی و ۱۸ مضمون اصلی شد که مقوله هسته پژوهش با عنوان «اغنای نماز جماعت مدارس در پرتو اذان» بر ساخت شد. مضامین اصلی شامل «کسب آمادگی برای نماز، ایجاد حضور قلب در نماز و نظم‌دهی به دانش‌آموزان (شرایط علی)، درک مفاهیم اذان، برقراری ارتباط بین اذان و نماز، توجه به کارکرد و اهمیت اذان و الگوسازی (شرایط زمینه‌ای)، کیفیت تلاوت اذان، کادر مدرسه و اذان، اذان‌گویی معلمان توانمند و تلاوت اذان به‌صورت زنده (شرایط مداخله‌گر)، فعالیت‌های انگیزشی، برگزاری مسابقات اذان و آموزش مفاهیم و صوت اذان (راهبردها)، افزایش معرفت، ارزش‌آفرینی، بهره‌وری زمان نماز و هدف اذان، شعار اسلام (پیامدها)» هستند و اغنای نماز جماعت مدارس با توجه به اذان نیازمند تغییر نگاه و نگرش به اذان و تبیین و روشن‌گری آن است.</p> <p>نتیجه‌گیری: مدل پارادایمی پژوهش بازنمایی از شرایط و علل، عوامل و ضرورت‌های لازم برای اغنای نماز جماعت مدارس در پرتو اذان است که برای تحقق آن لازم است تمام مؤلفه‌های اثرگذار با اتخاذ تدابیر و راهبردهای لازم پیامدهای این امر را فراهم سازند.</p>	<p>نوع مقاله: پژوهشی</p> <p>دریافت: ۱۰ بهمن ۱۴۰۲ بازنگری: ۰۵ اسفند ۱۴۰۲ پذیرش: ۱۵ فروردین ۱۴۰۳ انتشار: ۳۰ فروردین ۱۴۰۳</p> <p>کلیدواژه‌ها: اذان، نماز جماعت مدارس، الگوی پارادایمی، دانش‌آموزان، نظریه داده‌بنیاد.</p>

عباسی دره‌بیدی، احمد، افضل، عاطفه، و زارعی، طیبه (۱۴۰۳). الگوی پارادایمی نقش اذان در اغنای نماز جماعت مدارس. *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۹ (۱)، ۸۰-۵۵.

<http://dx.doi.org/10.61186/qaiie.9.1.3>

© نویسندگان.

ناشر: پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.

استناد

مقدمه

مراکز آموزشی علاوه بر انتقال دانش در تربیت نیروی انسانی وظیفه دارند به رشد تمام ابعاد وجودی دانش‌آموزان توجه و سعی کنند در جهت شکوفایی تمام ابعاد وجودی دانش‌آموزان شامل ابعاد ذهنی، عاطفی، اجتماعی، معنوی و اخلاقی سرمایه‌گذاری کرده، به تعلیم و تربیت و سازندگی آن‌ها توجه کنند. به عبارتی «در آموزش باید پیوسته مفهوم تربیت و پرورش مدنظر مربیان قرار گیرد» (شریتمعداری، ۱۴۰۱).

تربیت اخلاقی و مذهبی دانش‌آموزان یکی از مهم‌ترین و کارسازترین راه‌کارهایی است که می‌تواند در تسهیل سایر فعالیت‌ها و مقابله با مسائل و مشکلات مؤثر باشد و نماز به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عبادات و اعمال تربیتی در این راستا کارساز و یاری‌گر است؛ آن‌گونه که مانع گناه و ارتکاب اعمال زشت می‌شود و این امر در قرآن به صراحت بیان شده است (عنکبوت/۴۵). حضرت علی (ع)، اسوه عبادت و بندگی خداوند، در این باره فرمودند: «هرگاه کسی به نماز می‌ایستد، شیطان حسودانه به او می‌نگرد، به‌خاطر آن که می‌بیند رحمت خدا او را فرا گرفته است» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۸۲: ۲۰۷).

تربیت دینی و مذهبی دانش‌آموزان یکی از مهم‌ترین اهداف نظام آموزشی جمهوری اسلامی ایران است که در قالب کتاب‌های درسی، فعالیت‌های فوق برنامه، مراسم مذهبی داخل و خارج مدرسه و فعالیت‌های اردویی انجام می‌گیرد. با توجه به این‌که نمود عینی تربیت دینی دانش‌آموزان در رفتار آن‌ها تجلی می‌یابد (کریمی، ۱۳۸۶: ۴۰)، مشارکت در تکالیف مذهبی و در رأس آن‌ها نماز، یکی از دغدغه‌ها و اهداف اصلی مدیران و معلمان مدارس است که اقامه نماز جماعت مدارس بر کارگزاران تربیتی به‌عنوان کارگزاران حکومت اسلامی از باب تسبیب واجب است (موسوی، ۱۴۰۲: ۱۵۲). نقش مدارس در گرایش به نماز در میان دانش‌آموزان بسیار حساس است که می‌تواند گرایش دانش‌آموزان نسبت به نماز را متحول کند (جامعی ندوشن و ایزدی، ۱۳۹۶: ۷۱) و براین اساس مدارس کشورهای مسلمان و از جمله جمهوری اسلامی ایران باید بتوانند در تربیت اسلامی نسل آینده، به کمک روش‌های مناسب در عینی‌سازی و تبدیل آموزه‌های دینی به ارزش و باور بین فراگیران اهتمام ورزند (فضل‌الهی و ملکی توانا، ۱۳۹۲: ۵۷) و آن‌ها را آماده فراگیری رفتارهای دینی و اخلاقی در کنار مفاهیم علمی کنند. یکی از راه‌کارهای اجرایی برگزاری نماز و غلبه بر مسائل فرار و اهمیت ندادن به نمازخوانی در دانش‌آموزان، تغییر در شیوه دعوت و ترغیب آنان است.

اذان اعلام شرعی و رسمی وارد شدن به وقت نماز، شعاری سکوت‌شکن، موزون، کوتاه، پرمحتوا و سازنده است که دارای مهم‌ترین ستون اعتقادی و جهت‌گیری عملی مسلمانان است. اذان، اعلام موجودیت اسلام، معرفی عقاید و اعمال مسلمانان و فریاد علیه معبودهای خیالی، نشانه باز بودن فضای تبلیغات و اعلام مواضع فکری مسلمانان به صورت روشن و صریح است که همیشه نشانه هوشیاری و بیداری از غفلت است. با شنیدن آوای اذان، روح، قلب و جان فرد مسلمان برای نماز آماده می‌شود و محتوای آن دل مؤمنان را به سوی خدا فرا می‌خواند و بر تن دشمنان لرزه و وحشت می‌اندازد. چنان‌که «گلاستون» سیاست‌مدار و صهیونیست انگلیسی می‌گوید: «تا هنگامی که نام محمد در مأذنه‌ها بلند است

و کعبه پابرجاست و قرآن راهنما و پیشوای مسلمانان است، امکان ندارد پایه‌های سیاست ما در سرزمین‌های اسلامی استوار و برقرار گردد» (مکارم شیرازی، ۱۳۸۵، ج ۴: ۴۳۸).

اذان دارای فلسفه و کارکردهای متعدد است که تبیین و تشریح مفاهیم تربیتی و اخلاقی آن، در حدیثی از امام رضا (ع) چنین بیان شده است: «مردم که مأمور به اذان شدند علت‌های فراوان دارد؛ از جمله: آن کسی را که سهو کرده، یادآور باشد و آن را که غافل است متنبه سازد و کسی که وقت را نمی‌داند و از آن غافل است هشیار سازد. اذان گو با اذانش مردم را به پرستش خالق دعوت می‌کند، به آن ترغیب می‌کند، خود اقرار به توحید دارد، ایمان و اسلام را آشکار می‌سازد و آن را که فراموشش کرده یادآوری می‌کند...» (خمینی، ۱۳۹۴: ۱۲۱) و به‌عنوان یک رسانه مهم ارزشی، گیرندگان پیام را از آسیب و انحرافات باز می‌دارد؛ از این‌رو آن چه مهم است جایگاه و ارزش اذان در ترغیب و آمادگی بخشی افراد و از جمله دانش‌آموزان برای اقامه نماز است.

نتایج پژوهش‌های متعدد (انصاری، وزیري-نژاد، رفیعی، دیانی، نگاهبان، ۱۳۸۹؛ ذوالفقاری و خلیقی، ۱۳۹۰؛ ملائی ایولی، ۱۳۹۷) نشان‌دهنده تأثیر عوامل گوناگون مانند: گرایش خانواده، هم‌سالان و دوستان، زمان و مکان، مشارکت مسئولان و عوامل فرهنگی و ... بر حضور دانش‌آموزان و دانش‌جویان در نماز است. به‌صورت دقیق‌تر نتایج پژوهش‌های متعدد درباره اقامه نماز جماعت مدارس نشان داده است که اگرچه عوامل دعوت و ترغیب دانش‌آموزان به نماز در مدرسه، گوناگون و مختلف است ولی با توجه به تلاش‌های انجام شده پای‌بندی به این فریضه در مدارس کم‌تر از حد انتظار است و علاقه‌مندی به نماز در میان دانش‌آموزان و نوجوانان کاهش یافته است (کاووسی، مشکانی، شورورزی، روحی، نصیری، کاوسی و محمدی، ۱۳۹۸) و لازم است تا علاوه بر حضور و مشارکت معلمان و مدیران به‌عنوان عوامل مهم و اثرگذار در اقامه نماز (علم‌الهدی و خاکسار، ۱۳۹۴؛ باقریان‌فر، دهقانی و محمدی فارسانی، ۱۳۹۳؛ فضل‌الهی و ملکی توانا، ۱۳۹۲؛ رجبی و زاهد بابلان، ۱۳۹۱) به نقش اموری هم‌چون مقدمات نماز و مخصوصاً اذان پرداخته شود، زیرا به‌نظر می‌رسد تاکنون به جایگاه و نقش اذان به‌عنوان یک مقدمه و دعوت‌نامه‌ای شایسته در کیفیت بخشی و حضور در نماز جماعت مدارس پرداخته نشده است. این در حالی است که آن چه در آموزش اعمال و مناسک دینی مهم است و باید مورد توجه قرار گیرد، موفقیت در معرفی اعمال اثرگذار و مقدمات واجبات است که به شیوه بهتر و مناسب‌تری براساس الگوی علمی شناسانده شود.

بررسی پژوهش‌های انجام‌شده قبلی پیرامون نماز (ایزدی و جامعی ندوشن، ۱۳۹۶؛ ذوالفقاری و خلجی، ۱۳۹۱؛ غلامی، ذاکری و خلجی، ۱۳۹۸ و موسوی، ۱۴۰۲) نشان‌گر آن است که بخش قابل توجهی از آن‌ها مربوط به خود نماز، مکان نماز، انگیزه‌ها، حضور معلمان و مربیان و آثار تربیتی نماز و مواردی این‌چنین است و به‌نظر می‌رسد توجه به مقدمه نماز و دعوت به آن به‌عنوان یک عامل مهم و اثرگذار در نماز جماعت مدارس کم‌تر مورد توجه بوده است و پژوهشی که به شیوه کیفی و با استفاده از نظرات متخصصان این حوزه انجام شده باشد، یافت نشد. به همین علت هدف اصلی پژوهش حاضر طراحی مدل پارادایمی اغنای نماز جماعت مدارس براساس اذان با توجه به منابع موجود و براساس نظرات ائمه جماعات و متخصصان حوزه تعلیم و تربیت دینی است. در این مدل نظریه‌پردازی اطلاعات به‌صورت استقرایی ترکیب شده و با دریافت نظرات پاسخ‌گویان و دقت و توانمندی پژوهش‌گر نظریه‌ای جدید که

نشان‌دهنده شرایط علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، راهبردها و پیامدهای یک پدیده است، ساخته می‌شود و در واقع موضوع تحت بررسی یعنی اغنای نماز جماعت مدارس در پرتو اذان که کم‌تر به آن پرداخته شده است، به شیوه‌ای روشن و کاربردی تحلیل می‌شود. بر همین اساس پژوهش پرسش‌های اساسی این پژوهش عبارتند از:

۱. شرایط علی مدل پارادایمی اغنای نماز جماعت مدارس براساس اذان چیست؟
۲. شرایط زمینه‌ای مدل پارادایمی اغنای نماز جماعت مدارس براساس اذان چیست؟
۳. شرایط مداخله‌گر مدل پارادایمی اغنای نماز جماعت مدارس براساس اذان چیست؟
۴. راهبردهای مدل پارادایمی اغنای نماز جماعت مدارس براساس اذان چیست؟
۵. پیامدهای مدل پارادایمی اغنای نماز جماعت مدارس براساس اذان چیست؟

مبانی و مبانی نظری پژوهش

لغت‌شناسان مبانی را جمع مبنی به معنی بنیاد، شالوده، بنیان، اساس، پایه و ریشه دانسته‌اند (انوری، ۱۳۹۳: ۱۰۹۱) و در اصطلاح نیز می‌توان این واژه را به مفهوم مهم‌ترین و اصلی‌ترین بخش یک نظام، نظریه و مانند آن‌ها که منشأ شکل‌گیری، بقاء یا رشد و تکامل آن باشد تعبیر کرد. به‌طور کلی مبانی در هر علم یعنی باورهای بنیادینی که در قالب مجموعه‌ای از قضایا، بخشی از مبادی تصدیقی آن علم را تشکیل داده‌اند و اصول موضوعه آن علم شناخته می‌شوند و مسائل آن علم بر آن‌ها استوارند (سبزواری، ۱۴۱۷، ج ۱: ۸۸-۸۷) که آگاهی و شناخت مبانی و مفاهیم در پژوهش از اهم موضوعاتی است که در هر پژوهش ضروری است به آن پرداخته شود. به‌همین دلیل در ادامه مهم‌ترین مبانی و مفاهیم پژوهش تعریف و شناخته می‌شود:

اذان

اذان در لغت به معنای اعلان و اطلاع یا اعلان کردن است (محدث نوری، ۱۴۰۸ ج ۴: ۷۳). در قرآن و روایات نیز معنی لغوی اذان و مشتقات آن به‌طور گسترده به کار رفته است؛ خداوند در آیه ۲۴ سوره حج می‌فرماید: «... وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ...» و در آیه ۴۴ سوره اعراف نیز فرموده است: «... فَأَذِّنْ مَوْذَنًا بَيْنَهُمْ...» یا در آیه ۳ سوره توبه آمده است: «... وَأَذِّنْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ...» که این امر در شریعت اسلام اصطلاح مخصوصی است که از آن برای اعلان به ادای نماز و اعلام برای داخل شدن به وقت نماز، استفاده می‌شود.

به باور شیخ صدوق اذان به معنای «اعلام و آگاهاندن» و هم‌چنین «بانگ نماز» است (شیخ صدوق، ۱۴۱۶: ۲۶۸) و به همین علت مأذنه و مناره به مکانی گفته می‌شود که در آنجا اذان می‌گویند و دیگران را به نماز فرا می‌خوانند. اذان در واقع مقدمه‌ای است برای نماز جهت کسب حضور قلب (شهرستانی، ۱۳۸۷).

محتوای اذان، به‌ویژه اذان شیعی در واقع اعتقادات اساسی ما مسلمانان یعنی توحید، رسالت پیامبر (ص) و ولایت امیرالمؤمنین (ع) را شامل می‌شود. این اتفاق نظر در علمای شیعه وجود دارد که اذان و

اقامه از متن دین و شعائر آن است و خدای متعال توسط جبرئیل آن را بر قلب مبارک پیامبر اکرم (ص) نازل فرموده است و آن حضرت نیز یا شخصاً یا به‌واسطه حضرت علی (ع) به بلال یاد داده است؛ از این‌رو برخلاف نظر اهل تسنن، ما معتقدیم در تشریح اذان، هیچ انسانی نه در بیداری و نه در خواب مشارکت نداشته است و اگر دست و فکر بشری بخواهد بخش یا جمله‌ای به اذان بیافزاید یا با چیزی ترکیب کند، هم‌چون ریگ در میان گوهر شناخته می‌شود (سبحانی، ۱۳۸۶).

کلینی با سند معتبر از امام باقر (ع) روایت می‌کند: «چون رسول خدا (ص) را در شب معراج به آسمان بردند و به بیت‌المعمور رسید، وقت نماز شد، جبرئیل اذان و اقامه گفت. پیامبر خدا (ص) جلو ایستاد و فرشتگان و پیامبران پشت حضرت محمد (ص) صف بستند و به نماز ایستادند» (کلینی، ۱۳۷۵، ج ۳: ۳۰۲). بنابراین تک‌تک الفاظ اذان از طرف خداوند توسط جبرئیل به پیامبر (ص) تعلیم و حکمت این الفاظ بازگو شده است. امیرالمؤمنین (ع) برای بالا بردن جایگاه اذان به‌عنوان مقدمه‌ای برای نماز در حدیثی یکی از راه‌های افزایش رزق و روزی را اجابت دعوت مؤذن بیان فرمودند. آن‌جا که فرمودند: «اجابه المؤذن، یزید فی الرزق» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۸۴: ۱۷۷).

نماز

نماز میراث همه پیامبران است و هر پیامبری که به رسالت مبعوث شد، انسان‌ها را به نماز دعوت کرد و به آن سفارش کرد چنان‌که دارای پیشینه‌ای به تاریخ آدمی است و از جمله عبادت‌هایی است که تاریخ ادیان نشان می‌دهد هیچ شریعت و دینی بدون فریضه نماز نبوده است (غلامی، ذاکری و زینلی، ۱۳۹۶: ۱۲۰). قرآن کریم در سوره مریم (آیه ۳۱) از دعوت به نماز حضرت عیسی (ع) و در آیات بعد، از دعوت به نماز حضرت اسماعیل (ع) یاد کرده است. نماز در لغت به معنای پرستش، نیاز، سجود، بندگی و اطاعت، خم شدن برای اظهار بندگی و اطاعت (عمید، ۱۳۵۴، ج ۲: ۶۹۴) و یکی از پایه‌های دین شمرده شده است که به‌دلیل اهمیت و جایگاه ویژه‌اش بعد از ایمان (وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يَقِيمُونَ الصَّلَاةَ؛ مائده: ۵۵) قرار گرفته است و بعد از اصول دین، اولین و بزرگ‌ترین دستور الهی است.

نماز، ستون دین، معراج مؤمن، نور چشم پیامبر (ص)، سازنده‌ترین اعمال و جلوه شکوه دین و بیان‌گر اوج بندگی انسان در پیشگاه خداوند است. در زبان عربی نماز معادل لغت «صلاة» است که آن را مشتق از تصلیه می‌دانند، به معنی مستقیم کردن چوب‌های خمیده (از طریق نزدیک کردن آن‌ها به آتش و حرارت) (مألوف، ۱۳۷۷، ج ۱: ۶۰۳). «آگوست ساباتیه» استاد فلسفه دانشگاه پاریس نماز را این‌گونه تعریف می‌کند: «نماز دیدن روح انسان را با نیروی نامرئی که مقدراتش را در اختیار دارد، پیوند می‌دهد» (جیمز، ۱۳۵۶: ۱۶۹).

استفاده از صوت، صداها و آواهای موسیقی برای اعلام زمان عبادت در سایر ادیان نیز وجود دارد و به‌عنوان مثال صدای ناقوس کلیسا صرفاً برای اعلام ساعت نبوده است، بلکه جامعه روحانی را برای عبادت فرا می‌خوانده است (آرنولد و گودسن، ۲۰۱۲) و پخش اذان برای مسلمانان نیز بیان‌گر لحظه عبادت و اقامه نماز است. همان‌طور که گذشت اذان از دو جنبه مفاهیم و صوت مورد توجه است که در برگزاری

نماز جماعت در مدارس معمولاً صوت اذان در جهت دعوت دانش‌آموزان و ترغیب آنان به اقامه نماز سهم بیش‌تری دارد و کیفیت صوتی اذان یک عامل مهم در این زمینه است. امروزه موسیقی و ترکیب آواها در فهمیدن و درک پیام مهم است و موسیقی و در این مورد اذان نوعی زبان است (زبان دعوت به اقامه نماز) که با توجه به قواعد خاصی گروه‌بندی شده است (پاربری کلرک، استریت و کراوس^۱، ۲۰۱۱) و به فرد امکان می‌دهد تا اطلاعات را شنیده و آن‌ها را در ذهن خود ارزیابی کند. موسیقی به‌دلیل ارتباط با فعالیت‌های مغزی مانند شناخت، درک، عاطفه، رفتار و احساس یک بزار مناسب برای هدایت فعالیت‌های مغزی و رفتاری است (جین‌آی‌کی‌کات و آلبرت^۲، ۲۰۱۲) که تمرین و تکرار نوعی خاص از آن مانند اذان باعث درگیری شناختی، عاطفی و رشد مهارت‌های حسی و افزایش تمایل به حرکت در جهت اقامه نماز می‌شود و بر همین اساس در کنار آموزش مفاهیم اذان لازم است تا بر صوت و آوای آن نیز تأکید و توجه شود.

پیشینه پژوهش

درباره اذان، کیفیت، اهمیت، ویژگی‌ها، توجه یا توجه نکردن به آن و سایر مفاهیم مرتبط با آن تاکنون پژوهش‌ها و مطالعات چندانی انجام نگرفته است و پژوهش‌گران با بررسی پایگاه‌های علمی مختلف و جست‌وجو در میان منابع مختلف مثل کتاب‌ها، پایان‌نامه یا مقالات علمی-پژوهشی و تخصصی در مورد موضوع پژوهش، دریافتند که اذان سهم کمی در میان پژوهش‌ها داشته است و اگرچه پژوهش‌های متعددی درباره نماز انجام شده است، به اذان و مخصوصاً نقش آن در ارتقای کیفیت نماز کم‌تر پرداخته شده است. با وجود این در ادامه به برخی از پژوهش‌های مرتبط با اذان اشاره شده است.

سلیمانی و رجب‌زاده (۱۳۹۶) در پژوهش خود مبانی عبادی و عرفانی اذان را از دیدگاه مذاهب مختلف بررسی کرده، به این نتیجه رسیدند که آوای ربّانی اذان نه فقط در بردارنده اصول ایمان و پایه‌های اعتقادی است، بلکه هر واژه آن، ذکر الهی و اقرار و استشهاد به رسالت و ولایت حق است و ترکیب و ترتیب اذکار آن حاوی یک سیر از الله به الله و سلوک معنوی از افق قلب تا اعلیٰ علین است.

هدائی، مظهرقراملکی و سلطانی فرد (۱۳۹۶) در پژوهش خود به بررسی تشریح اذان و اقامه از دیدگاه اهل سنت و نقد آن پرداخته، به این نتیجه رسیده‌اند که اعتقاد به این موضوع که مبدأ اذان و اقامه با وحی نبوده است، با مبانی عقلی و نقلی به‌هیچ‌وجه هم‌خوانی ندارد و مستندات غیر وحیانی بودن تشریح، افزون بر ابتلا به ضعف سندی، با یکدیگر تعارضات اساسی دارند.

در پژوهش دیگری الهی (۱۳۹۵) به بررسی فقهی اذان در فقه شیعه پرداخته و به این نتیجه رسیده است که از مجموع روایات استفاده می‌شود که شهادت و اقرار به یگانگی خدا و رسالت رسول خدا و ولایت و امامت امیرالمؤمنین (ع) از یکدیگر جدا نیستند و بین آن‌ها تلازم وجود دارد. علت این که فقهای شیعه گفتن شهادت ثالثه، بدون قصد جزئیت را جایز می‌شمارند، آن است که روایاتی به نحو مطلق می‌گویند: «هرگاه شهادت به توحید و رسالت دادید، شهادت به ولایت علی بن ابی‌طالب (ع) هم بدهید»، این روایات چون مطلق است؛ پس شامل اذان هم می‌شود، چه در اذان و اقامه و چه در غیر آن.

در مطالعات صورت‌گرفته در خارج از کشور، در سرزمین‌های اسلامی نیز پژوهش‌هایی در مورد اهمیت اذان در بالا بردن کیفیت نماز و به‌ویژه در کمک به تجمع مردم برای حضور در نماز جماعت در مساجد و نیز مدارس صورت گرفته است. هم‌چنین اثر وجود اذان و سایر آواهای دعوت به عبادت در اسلام و بقیه ادیان الهی در مدارس کشورهای غیر اسلامی مورد توجه تعدادی از پژوهش‌گران بوده است که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

در پژوهشی که در ماه رمضان در کشور مصر انجام شده است، به نقش مهم اذان در هنگام افطار برای جذب روزه‌داران به صفوف نماز جماعت در دانشگاه‌ها و مساجد اشاره شده است. در این پژوهش دانشجویان پسر ۱۸ تا ۲۲ سال رشته هنر و موسیقی برای اذان‌گویی انتخاب شدند و نتایج نشان داد که صوت زیبای اذان در جلب شنوندگان اذان به نماز بسیار اثرگذار است (وینگار^۱، ۲۰۲۱).

در سال ۲۰۲۱ پژوهشی در مورد پخش اذان با صدای بلند در شهرهایی از آفریقای جنوبی که مسلمانان اقلیت مذهبی هستند صورت گرفت که نشان داد اذان به‌خاطر اثرگذاری زیاد در جذب مردم به مکان‌های مذهبی، نقش بسیار مهمی در گرایش جوانان شهرهای غیر مذهبی به اسلام داشته است. از این‌رو پخش اذان با صدایی چنان بلند که در منازل هندوهایی که در فاصله‌های نسبتاً دور از مساجد این شهرها زندگی می‌کنند شنیده شود، ممنوع است (موسی^۲، ۲۰۲۱).

در پژوهشی که در کشور اردن در مورد اذان فارغ از بررسی دینی و زبان‌شناسی و با توجه به جنبه زیباشناختی و موسیقی اذان انجام شده، مشخص شده است که اذان نه‌تنها به‌عنوان بخشی از میراث کلامی اسلام، بلکه به‌عنوان یک پدیده فرهنگی، بخشی از میراث موسیقی عربی است که وجود هارمونیک موسیقایی آن به‌ویژه اگر با نوای دلنشین در مساجد و مدارس اجرا شود، موجب تشویق به حضور در نماز جماعت می‌شود (البکری، ملاح، نصرت و آل‌ادهن^۳، ۲۰۱۹).

در پژوهشی که بین جمعیت مسلمانان شهر وین در کشور اتریش انجام شده است، به بررسی مفاهیم اعتقادی اذان در سطح مسجد اسلامی این شهر و اثربخشی آن در بالا بردن کیفیت نماز پرداخته شده است. نتیجه این پژوهش نشان داده است که وجود اذان، نه‌تنها به‌خاطر معانی و مفاهیم عمیق آن بلکه به‌خاطر زیبایی صوت آن در جلب مسلمانان جوان و نوجوان به مسجد، در فضای غیر دینی یک شهر اروپایی، نقش مهمی دارد (فنس^۴، ۲۰۱۲).

همان‌طور که در پیشینه مشخص است، در کشورمان تاکنون پژوهشی به بررسی نقش و جایگاه اذان در اغنای نماز جماعت مدارس نپرداخته است و از این‌رو این پژوهش به‌دنبال آن است تا اطلاعاتی را هرچند اندک در اختیار علاقه‌مندان این حوزه قرار دهد.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر، مطالعه‌ای کیفی مبتنی بر نظریه داده‌بنیاد^۵ است. این نظریه، روشی است کیفی و دارای

1. Winegar

2. Moosa

3. Al-Bakri, Mallah, Nuserat, Al Adhan

4. Fennes

5- Grounded Theory

نظام خاص و نظریه‌ای که در آن شکل می‌گیرد طی یک فرآیند کنش یا برهم‌کنش درباره یک موضوع واقعی در سطح مفهوم کلی است (کرسول^۱، ۲۰۰۵: ۳۹۶)؛ از این‌رو نظریه در طول پژوهش رشد می‌کند و الگوی آن از تعامل پیوسته بین گردآوری و تحلیل داده‌ها شکل می‌گیرد (استراوس^۲، ۱۹۸۷: ۱۶۸).

با توجه به موضوع پژوهش حاضر، جهت‌گیری مورد استفاده، توسعه‌ای با دیدگاه اکتشافی است. به‌منظور ارائه مدل نهایی پژوهش، از الگوی پارادایمی^۳ استراوس و کوربین استفاده شده است. بر اساس دیدگاه استراوس و کوربین، برای کشف جزئیات ظریفی از مسائل و پدیده‌های حساس مانند: ارزش‌ها و هیجانات و فرآیندهای ذهنی می‌توان از روش‌های کیفی استفاده کرد که تفسیر آن‌ها با روش‌های متعارف پژوهشی تا حدی دشوار است (استراوس و کوربین، ۱۳۹۱: ۳۳).

با توجه به این‌که هدف پژوهش ارائه الگوی پارادایمی نقش اذان در اغنای نماز جماعت مدارس است، برای جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها از مصاحبه‌های نیمه‌ساخت‌یافته با تعدادی از روحانیون امام جماعت مدارس و متخصصان تربیت دینی در شهرستان نجف‌آباد استفاده شده است. معیار ورود این افراد به پژوهش، داشتن حداقل ۵ سال سابقه حضور در مدارس به‌عنوان امام جماعت و آشنایی با روند برگزاری نماز جماعت در مدارس و در نهایت، رضایت به شرکت در مصاحبه بود. به این‌منظور، از گفت‌وگوهای نیمه عمیق و پرسش‌های باز پاسخ استفاده شد. روال کار به این‌صورت بود که ابتدا از روند فعلی پخش یا گفتن اذان در هنگام نماز جماعت مدرسه پرسش‌هایی مطرح شد و در ادامه از افراد شرکت‌کننده پرسیده شد که به نظر شما مهم‌ترین شیوه‌های اغنای نماز جماعت در مدرسه با استفاده از اذان چیست؟ آیا روش‌های فعلی اذان‌گویی به اندازه کافی باعث اغنای نماز جماعت در مدرسه می‌شود؟ در نهایت نظرات فرد مصاحبه‌شونده درباره شرایط، راه‌کارها و پیامدهای نقش اذان در اغنای نماز جماعت مدارس مورد بررسی قرار گرفت. تدوین چارچوب مصاحبه بدین شکل بود که با توجه به پژوهش‌ها پیشین و اهداف پژوهش ابتدا پرسش کلی پژوهش یعنی «مهم‌ترین شیوه‌های اغنای نماز جماعت در مدرسه با استفاده از اذان چیست؟» از پاسخ‌گویان پرسیده و با توجه به جواب آن‌ها پرسش‌های بعدی در راستای مشخص کردن زمینه‌ها و شرایط علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، راهبردها و پیامدهای اغنای نماز جماعت توسط اذان هدایت شد. زمان مصاحبه به تناسب پاسخ‌گویان از ۳۰ دقیقه تا ۴۵ دقیقه متغیر بود و پاسخ‌ها ثبت و ضبط شد و هم‌زمان با فرآیند مصاحبه تحلیل و کدبندی نیز صورت می‌گرفت و خلاءهای موجود شناسایی و در گفت‌وگوهای بعدی رفع می‌شد و همچنین با ارائه کدها به پاسخ‌گویان از دقت نتایج اطمینان حاصل شد.

جامعه نمونه آماری

از آن‌جایی که ائمه جماعت مدارس در واقع متولیان برگزاری نماز جماعت در مدارس هستند و درگیری آن‌ها با فضای دانش‌آموزی به‌طور مستقیم در پیشبرد اهداف و اثربخشی برگزاری این عبادت در مدارس نقش مهمی دارد؛ از این‌رو پژوهش حاضر با مشارکت روحانیون که در مدارس به‌عنوان امام جماعت فعالیت می‌کنند، صورت گرفته است. جامعه آماری پژوهش، تمامی ائمه جماعات مدارس شهرستان نجف

آباد در سال ۱۴۰۰ بودند. نظر به این‌که در سال‌های اخیر استفاده از بانوان حوزوی در مدارس متوسطه اول و دوم دخترانه به‌عنوان امام جماعت مورد نظر متولیان امر بوده‌است، تعدادی از شرکت‌کنندگان در این پژوهش نیز از همین بانوان بودند. در پژوهش کیفی، نمونه مشارکت‌کننده مورد مطالعه با هدف دستیابی به بالاترین اطلاعات در مورد پدیده مدنظر انتخاب می‌شود و بر این اساس، مشارکت‌کنندگان در مصاحبه انتخاب و از آن‌ها دعوت به‌عمل می‌آید (رنجبر، حق دوست، صلصالی، خوشدل، سلیمانی و بهرامی، ۱۳۹۱: ۲۳۹). برای دستیابی به نتایج دقیق‌تر و قابل استنادتر، انجام‌دهندگان پژوهش تلاش کردند افرادی که آگاهی و معیارهای لازم را برای ورود به پژوهش داشتند، انتخاب و با آن‌ها مصاحبه کنند؛ از این‌رو شرکت‌کنندگان در پژوهش به‌صورت هدف‌مند انتخاب شدند (نصر، خواجه‌وی و عباسیان، ۱۳۹۸).

در این پژوهش ۱۲ مصاحبه با ائمه جماعات مدارس انجام شد و پس از این تعداد، اشباع نظری حاصل شد و مصاحبه‌ها تا ۱۶ نفر ادامه پیدا کرد. مفهوم اشباع نظری این است که انجام مصاحبه‌های بیش‌تر، اطلاعات و کدهای مفهومی جدیدی را به‌دست نمی‌دهد (گیون، ۲۰۱۶). بر این اساس گفت‌وگوها با افراد تا جایی ادامه یافت که صحبت‌ها تکرار مفاهیم و مطالب قبلی نباشد و پاسخ‌های جدید دریافت شود (آلدایبیت و ناوینک، ۲۰۱۸). استفاده از روش ادامه مصاحبه تا رسیدن به اشباع نظری، معیاری است برای تعیین نمونه‌ها که براساس آن مصاحبه‌ها تا جایی ادامه پیدا می‌کند که پژوهش‌گر، به داده‌های جدیدی در فرآیند جمع‌آوری داده‌ها دست پیدا نکند (محمدپور، ۱۳۹۰: ۳۳۳).

ملاحظات اخلاقی نیز در طول انجام مصاحبه مدنظر قرار گرفت؛ به این‌صورت که شرکت‌کنندگان در پژوهش این حق را داشتند که هر زمان تمایل داشتند، از فرآیند پژوهش خارج شوند. هم‌چنین زمان مصاحبه با تحمل شخص مصاحبه‌شونده متناسب بود. مشارکت در پژوهش، مصاحبه‌شوندگان را در معرض هیچ‌گونه آسیب جسمی و روانی قرار نداد و نهایتاً در تمامی نوشته‌ها و فایل‌های صوتی، مشارکت‌کنندگان با اسامی مستعار شناخته شدند (فرودی و حجازی، ۱۳۹۹: ۱۰۲). جدول ۱ مشخصات افراد مصاحبه‌شونده را که در این پژوهش مشارکت داشتند نشان می‌دهد.

جدول ۱: مشخصات شرکت‌کنندگان پژوهش

ردیف	نام مستعار	سن	جنس	تحصیلات	سابقه امام جماعت مدرسه
۱	ایمان	۳۰	مرد	سطح ۲	۸
۲	محمد	۳۱	مرد	سطح ۲	۷
۳	علی	۳۸	مرد	سطح ۳	۱۲
۴	مجتبی	۳۵	مرد	سطح ۲	۱۰
۵	محمود	۴۳	مرد	سطح ۳	۱۸
۶	رضا	۶۰	مرد	سطح ۴	۲۰
۷	محمدحسین	۲۸	مرد	سطح ۲	۵
۸	احسان	۳۱	مرد	سطح ۲	۶
۹	نجمه	۳۷	زن	سطح ۳	۵

ردیف	نام مستعار	سن	جنس	تحصیلات	سابقه امام جماعت مدرسه
۱۰	فاطمه	۳۵	زن	سطح ۲	۵
۱۱	مرضیه	۳۸	زن	سطح ۳	۶
۱۲	محدثه	۴۴	زن	سطح ۳	۶
۱۳	نازنین	۵۳	مرد	سطح ۴	۱۹
۱۴	ناصر	۴۷	مرد	سطح ۳	۱۲
۱۵	احمد	۵۸	مرد	سطح ۴	۱۴
۱۶	حسین	۳۹	مرد	سطح ۲	۱۳

در جدول ۲، اطلاعات جمعیت‌شناختی مصاحبه‌شوندگان برای انجام پژوهش حاضر قابل مشاهده است.

جدول ۲: مشخصات شرکت‌کنندگان پژوهش

ردیف	اطلاعات	گروه‌ها	تعداد	درصد
۱	سن	۲۵-۳۵	۶	۳۷.۵٪
		۳۶-۴۵	۶	۳۷.۵٪
		۴۶-۶۰	۴	۲۵٪
۲	جنسیت	زن	۴	۲۵٪
		مرد	۱۲	۷۵٪
۳	تحصیلات	سطح ۲ حوزه	۷	۴۴٪
		سطح ۳ حوزه	۶	۳۷٪
		سطح ۴ حوزه	۳	۱۹٪
۴	سابقه امام جماعت	۵ تا ۱۰ سال	۹	۵۶٪
		۱۱ تا ۱۵ سال	۴	۲۵٪
		۱۶ تا ۲۰ سال	۳	۱۹٪

یافته‌های پژوهش

رکن اساسی نظریه داده‌بنیاد، کدگذاری داده‌ها و تفکیک اطلاعات به‌دست‌آمده از مصاحبه‌ها از یکدیگر است که توسط یک فرآیند توصیف و بیان آن‌ها در عبارات کوتاه در جدول انجام می‌شود و شامل سه نوع کدگذاری باز^۱، کدگذاری محوری^۲ و کدگذاری انتخابی^۳ است (استراوس و کوربین، ۱۹۹۰). در ادامه، کدگذاری مفاهیم و مقوله‌ها در جداولی با عناوین «شرایط علی»، «شرایط زمینه‌ای» «شرایط مداخله‌گر»، «راهبردها» و «پیامدها» قرار خواهد گرفت. در نهایت ترسیم نمودار «الگوی پارادایمی کدگذاری» شکل می‌گیرد. الگوی پارادایمی کدگذاری، روابط میان شرایط علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها را نمایان می‌کند (کرسول، ۲۰۰۵).

با توجه به فرآیند ذکر شده، پس از انجام مصاحبه‌ها با ائمه جماعات منتخب مدارس، اطلاعات به‌دست‌آمده از شرکت‌کنندگان تفکیک شد و مهم‌ترین مفاهیم و مضامین بیان شده توسط افراد

مشارکت‌کننده در پژوهش استخراج و در قالب مضمون‌های اصلی در جداول مربوطه گردآوری شدند. در ادامه، ضمن بیان تعاریف شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر، یافته‌های پژوهش ارائه می‌شود.

شرایط علی: عوامل و شرایطی که باعث انجام یک پدیده خاص می‌شوند. شرایط علی عموماً به صورت مستقیم در چرایی و شکل‌گیری آن پدیده نقش دارند (استراوس و کوربین، ۱۳۹۱: ۱۵۳). در پژوهش حاضر شرایط علی متنوعی درباره نقش اذان در اغنای نماز جماعت مدارس توسط مصاحبه‌شوندگان بیان شد که در سه مضمون اصلی «کسب آمادگی برای نماز»، «ایجاد حضور قلب در نماز» و «نظم دهی به دانش‌آموزان» بر ساخت شد. در تبیین این مضامین باید گفت که آگاهی از وقت نماز و آماده شدن برای اقامه آن از طریق اذان صورت می‌گیرد و این امر می‌تواند موجب حضور قلب بیشتر در نماز و از طرفی نظم دانش‌آموزان برای شرکت در نماز جماعت مدرسه شود.

جدول ۲: شرایط علی نقش اذان در اغنای نماز جماعت مدارس

مفاهیم	مضمون‌های اصلی	
تبیین ارتباط بین نماز و اذان برای دانش‌آموزان	کسب آمادگی برای نماز	شرایط علی
تبیین لزوم مقدمه چینی و اذان برای نماز		
ارتباط قوی امام جماعت با دانش‌آموزان در هنگام اذان و نماز		
آماده کردن محیط مدرسه برای پخش یا تلاوت زنده اذان		
تبیین نقش اذان در ایجاد حضور قلب در نماز توسط امام جماعت	ایجاد حضور قلب در نماز	
معرفت شخص مؤذن نسبت به اهمیت اذان در ایجاد ارتباط قلبی با خدا در هنگام نماز		
در نظر گرفتن خداوند در تمام لحظات پخش یا تلاوت زنده اذان در مدرسه		
بلند و رسا بودن صدای اذان و پیچیده شدن در فضای مدرسه	نظم‌دهی به دانش‌آموزان	
اهمیت دادن به زمان پخش اذان، همانند زمان نماز		
منظم کردن صفوف نماز جماعت قبل از پخش اذان برای بالا بردن ارزش و اهمیت اذان		

برخی از مصاحبه‌شوندگان در تبیین شرایط علی نقش اذان در اغنای نماز جماعت در مدرسه به مواردی مثل بیان اهمیت اذان در کسب آمادگی برای نماز اشاره کردند که در ادامه نمونه‌هایی از این نظرات ارائه می‌شود:

• مدیر، معلمان و امام جماعت آموزشگاه باید برای دانش‌آموزان نقش کلیدی اذان را برای کسب آمادگی حضور در نماز جماعت توضیح دهند. این‌که با پخش اذان در مدرسه یا تلاوت زنده اذان با صوت زیبا، گویی از طرف خداوند دعوت‌نامه‌ای در حال ارسال است که ما را به سمت خویش فرا می‌خواند (پاسخ‌گوی ۸).

• اگر در مدرسه‌ای اذان به صورت حلقومی و توسط دانش‌آموزان یا معلمان خوش صدا گفته شود و صدای آن به صورت رسا و بلند در فضای مدرسه طنین‌انداز شود، بی‌شک دانش‌آموزان ترغیب خواهند شد که صفوف نماز جماعت را به بهترین شیوه ممکن تشکیل دهند و با نظم هرچه بیشتر در بالا بردن کیفیت نماز جماعت بکوشند (پاسخ‌گوی ۳).

شرایط زمینه‌ای: شرایط زمینه‌ای، به محیط کلان پدیده مرتبط هستند و منشأ در شرایط علی دارند. این شرایط، در واقع نتیجه پیوند شرایط علی برای شکل دادن به الگوهای متفاوت هستند (استراوس و کوربین، ۱۳۹۱: ۱۵۴). در بحث اثربخشی اذان در اغنای نماز جماعت مدارس، مضامین «درک مفاهیم اذان»، «برقراری ارتباط بین اذان و نماز»، «توجه به کارکرد و اهمیت اذان» و «الگوسازی» بر ساخت شد که در جدول ۴ قابل مشاهده است. در تبیین شرایط زمینه‌ای باید گفت صرف شنیدن اذان و اصوات آن برای اثربخشی آن در راستای اقامه نماز جماعت بهتر کافی نیست و باید مفاهیم اذان برای دانش‌آموزان تفهیم شود و ارتباط میان اذان و نماز و اذکار آن‌ها به خوبی روشن شود تا با آگاهی از اهمیت و کارکرد اذان در برگزاری نماز و آمادگی برای کسب حضور قلب بتوانند از حضور ائمه جماعات، معلمان و مربیان خود در مراسم نماز جماعت شرکت کنند.

جدول ۴: شرایط زمینه‌ای نقش اذان در اغنای نماز جماعت مدارس

مضمون‌های اصلی	مفاهیم
درک مفاهیم اذان	آشنا کردن دانش‌آموزان با مفاهیم والای اذان
	بیان تبیین رابطه نماز هم‌چون اذان از طرف خدا و به پیامبر
	بیان ثواب‌های گفتن و شنیدن اذان و مفاهیم آن برای دانش‌آموزان
	تبیین خیرالعمل بودن نماز برای دانش‌آموزان از طریق اذان
توجه به کارکرد و اهمیت اذان	اهمیت دادن به اذان در مدرسه با تشویق مؤذنان
	توجه دادن دانش‌آموزان به کارکردهای اذان در کمک به عروج انسان در هنگام نماز
	دعوت از مؤذنان برتر مساجد برای اذان‌گویی در مدرسه
	بیان توصیه‌های پیامبر و ائمه در مورد اهمیت شروع نماز با اذان
برقراری ارتباط بین اذان و نماز	بیان رابطه مفاهیم نماز و اذان بر اساس احادیث اهل بیت برای دانش‌آموزان
	تبیین تأثیرپذیری معرفت انسان به خداوند با مفاهیم اذان
	ایجاد فرهنگ اذان‌گویی در مدارس به‌عنوان یک اصل در هنگام نماز
الگوسازی	تشکیل کلاس‌های ویژه اذان‌گویی برای دانش‌آموزان
	معرفی الگوهای برتر اذان‌گویی در مدرسه

دو مورد از نظرات مصاحبه‌شوندگان درباره شرایط زمینه‌ای نقش اذان در اغنای نماز جماعت مدارس بیان می‌شود:

- در روایاتی از اهل بیت علیهم‌السلام، مفاهیم عمیق اذان فراتر از آنچه در ترجمه ظاهری کلمات اذان دریافت می‌شود، ذکر شده است. اگر این مفاهیم توسط امام جماعت یا سایرین به دانش‌آموزان گفته شود، آن‌ها به ژرفای وجودی اذان پی می‌برند و به‌صورت ناخوابسته، کیفیت برگزاری نماز جماعت بهتر می‌شود (پاسخ‌گوی ۱).
- اگر به دانش‌آموزان آموزش داده شود که کلمه کلمه عبارات اذان از طرف خداوند و توسط جبرئیل به پیامبر (ص) تعلیم داده شده است، جایگاه واقعی اذان برایشان مشخص می‌شود و آن‌ها به‌خودی‌خود به سمت برپایی نماز جماعت باشکوه سوق داده می‌شوند. گاهی یک نکته کوچک، اثر مثبت و

پایداری بر مخاطب می‌گذارد، به‌خصوص اگر آن مخاطب دانش‌آموزی باشد که تشنه علم‌آموزی است (پاسخ‌گوی ۱۰).

شرایط مداخله‌گر: شرایط مداخله‌گر، شرایطی هستند که با توجه به مثبت یا منفی بودن و عملکردی که دارند، می‌توانند مداخلاتی در یک پدیده ایجاد کنند و باعث کاهش یا افزایش اثرات آن پدیده شوند (محسنی تبریزی، ۱۳۹۵: ۱۴۸). نتایج مصاحبه درباره شرایط مداخله‌گر نقش اذان در اغنای نماز جماعت مدارس در چهار مضمون: «کیفیت تلاوت اذان»، «کادر مدرسه و اذان»، «اذان‌گویی معلمان توانمند» و «تلاوت اذان به‌صورت زنده» شناسایی و براساخت شد (جدول ۵). در تبیین یافته‌های این بخش باید گفت نحوه آوایی اذان و صوت آن یکی از عوامل اثربخشی آن در افزایش یا کاهش تمایل به نماز است (البکری و همکاران، ۲۰۱۹) و اقامه اذان زیبا با صوت دلنشین می‌تواند به مشارکت بیشتر و غنای نماز جماعت در مدارس بیفزاید. گذشته از این شنیده شدن اذان کادر مدرسه و معلمان توانمند در زمینه اذان‌گویی به‌صورت اجرای زنده و با توجه به حضور دانش‌آموزان می‌تواند روحیه مشارکت آنان را افزایش و بر اغنای نماز بیفزاید.

جدول ۳: شرایط مداخله‌گر نقش اذان در اغنای نماز جماعت مدارس

مفاهیم	مضمون‌های اصلی	
پخش یا تلاوت زنده اذان با صدای خوش و دلنشین	کیفیت قرائت اذان	شرایط مداخله‌گر
قرار گرفتن مؤذن در سطحی بالاتر از سایرین از نظر مکانی		
نشاط و لحن زیبا در هنگام اذان‌گویی		
پخش یا تلاوت اذان با فراگیری تمام صدای آن در مدرسه	کادر مدرسه و اذان	
تعطیل کردن فعالیت‌های آموزشی در مدرسه در هنگام پخش اذان		
ایجاد انگیزه در معلمان برای حضور در صف نماز جماعت حتی در هنگام اذان استفاده از کادر مدرسه (به‌شرط خوش‌صدا بودن) برای اذان‌گویی مناسبی		
ترغیب معلمان توانمند در اذان‌گویی	اذان‌گویی معلمان توانمند	
بیان اهمیت اذان و ارتباط آن با نماز توسط معلمان دروس غیر دینی	تلاوت اذان به‌صورت زنده	
اذان‌گویی نوبتی دانش‌آموزان با صدای بلند		
اذان‌گویی دسته‌جمعی دانش‌آموزان در مدرسه به مناسبت‌های مختلف		

برخی از نظرات مصاحبه‌شوندگان در توضیح اثرات شرایط مداخله‌گر در این‌جا بیان می‌شود:

- گاهی اوقات در مدارس دیده می‌شود که مدیر و معاونان در هنگام پخش اذان در مدرسه، مشغول کارهای روزمره خود هستند و تنها در هنگام نماز جماعت کار را تعطیل می‌کنند و در کنار دانش‌آموزان در صفوف نماز جماعت حضور می‌یابند. در حالی که این فرهنگ‌سازی باید انجام شود که اذان، به‌عنوان یک مقدمه بسیار مهم برای برپایی نماز، خودش دارای اهمیت و موضوعیت است و مدیر مدرسه باید در موقع اذان هم مثل نماز، کار را تعطیل کند. این کار به دانش‌آموز هم اهمیت اذان را نشان می‌دهد و می‌تواند کیفیت برگزاری نماز جماعت را هم بالا ببرد (پاسخ‌گوی ۴).

• برای این که اذان به اندازه نماز ارزش پیدا کند و از طرفی به واسطه اذان، کیفیت نماز جماعت در مدرسه افزایش پیدا کند، نیاز هست که تنوع در بحث اذان‌گویی در مدرسه ایجاد شود. اول این که اگر قرار است اذان به صورت حلقومی گفته شود، باید توسط افراد خوش صدا و با نشاط گفته شود، اذان‌گو در سطحی بالا بایستد، صدای مؤذن در فضا پخش شود و مهم‌تر از همه این که کاملاً صحیح گفته شود. گاهی به صورت مناسبی خوب است که از معلم‌هایی که دروس دینی و مذهبی تدریس نمی‌کنند ولی مورد علاقه بچه‌ها هستند برای اذان‌گویی استفاده شود، مثلاً معلم درس علوم یا مطالعات اجتماعی (پاسخ‌گوی ۱۶).

راهبردها: استراتژی‌ها یا راهبردها در واقع اقدامات مثبت یا منفی هستند که در برابر شرایط موجود حاصل می‌شوند و این امکان را به افراد می‌دهد که در مواجهه با پدیده و اتفاقات پیرامون آن، بتوانند آن را در شرایط عالی مدیریت کنند (استراوس و کوربین، ۱۳۹۱: ۱۵۵). بر اساس نظر شرکت‌کنندگان در پژوهش، راهبردهای مناسبی برای ارزش‌بخشی به نماز جماعت مدارس از طریق اذان باید در لحاظ کرد. سه مضمون اصلی شامل «فعالیت‌های انگیزشی»، «مسابقات اذان» و «آموزش صوت و مفاهیم اذان» به‌عنوان مقوله‌های مربوط به راهبردهای اصلی شناسایی و بر ساخت شدند (جدول ۶).

در تبیین مضامین بر ساخت‌شده در قسمت راهبردها باید گفت ترغیب به نماز و اذان‌گویی در میان دانش‌آموزان نیازمند اقدامات انگیزشی و تشویق برای آنان است که از طریق برگزاری مسابقات و اهدای جوایز و تشویق می‌توان آن‌ها را در این زمینه یاری رساند و صرف تشویق برای این کار کافی نیست و آن‌ها باید با شیوه صحیح ادای اصوات و همچنین معانی مفاهیم به‌کاررفته در اذان آشنا شوند و یک آگاهی نسبت کامل نسبت به موضوع پیدا کنند تا نگاه و نگرش آنان به موضوع اذان و نماز مدارس بهبود یابد و با مشارکت بهتر و بیش‌تر به اغنای نماز جماعت مدارس بیافزایند. بر همین اساس یکی از مصاحبه‌شوندگان بر این باور بود که:

• چقدر خوب است که در مدارس اقداماتی انجام شود که بچه‌ها برای اذان‌گویی و به‌تبع آن برپایی یک نماز جماعت باشکوه تشویق شوند. من به‌عنوان یک امام جماعت خیلی دوست دارم که بین بچه‌ها مسابقاتی برگزار کنم و مؤذنان برتر را در مدرسه پیدا کنم و آن‌ها را نه تنها در بهبود اذان و نماز مدرسه به‌کار بگیرم که بتوانم این بچه‌ها را در سطح شهر و به مساجد معرفی کنم. گاهی اوقات به اذان به‌عنوان یک مقدمه الهی برای برپایی یک عبادت الهی در جامعه کم‌توجهی می‌شود و همین کارهای انگیزشی در مدرسه می‌تواند در کل جامعه بسط پیدا کند و در اغنای نماز نقش به‌سزا داشته باشد. یا حتی خیلی خوب است که در مدرسه مسابقاتی مثل خوش‌نویسی اذان یا نوشتن دعای هنگام اذان و... برگزار شود. (پاسخ‌گوی ۹).

جدول ۴: راهبردهای نقش اذان در اغنای نماز جماعت مدارس

مفاهیم	مضمون‌های اصلی	راهبردها
سهیم کردن همه دانش‌آموزان مدرسه در اذان‌گویی	فعالیت‌های انگیزشی	
معرفی مؤذن از مدرسه به مساجد سطح شهر و بالعکس		
تشویق دانش‌آموزان برای اذان‌گویی در محافل خارج از مدرسه		
اجرای مسابقات انتخاب مؤذن برتر در مدرسه و کل مدارس	مسابقات اذان	
اجرای مسابقات مفاهیم اذان در سطح مدرسه و کل مدارس		
اجرای مسابقات اذان‌گویی بین معلمان مدرسه و برگزیدن معلم برتر اذان‌گو		
برگزاری مسابقات هنری، علمی و فرهنگی مانند خوش‌نویسی، تصویرسازی و طراحی پوستر از اذان		
برگزاری مسابقات داستان‌نویسی یا انشانویسی در مورد اذان و اثرات اذان	آموزش مفاهیم و صوت اذان	
آموزش دادن مفاهیم ظاهری و باطنی اذان در حد دانش‌آموز		
آموزش اصوات و الحان اذان در کنار صوت قرآن		

پیامدها: پیامدها، نتایجی هستند که از به‌کار بردن راهبردهای یک پدیده حاصل می‌شوند. راهبردهای یک پدیده می‌تواند خواسته یا ناخواسته پیامدهای آن را تحت تأثیر قرار دهد و این‌که پیامدها واقعاً نتیجه دلخواه آن پدیده هستند، بستگی به درستی یا نادرستی انجام راهبردها دارد. (استراوس و کوربین، ۱۳۹۱). از کدگذاری مصاحبه‌ها، چهار مضمون برای پیامدهای نقش اذان در اغنای نماز جماعت مدارس حاصل شد که در دو دسته پیامدهای اولیه شامل: «ارزش‌آفرینی» و «افزایش معرفت» و پیامدهای ثانویه شامل «بهره‌وری زمان نماز» و «اذان، شعار اسلام» هستند (جدول ۷). در تبیین مضامین به‌دست‌آمده باید گفت اغنای نماز جماعت مدارس در پرتو اذان باعث افزایش معرفت دانش‌آموزان نسبت به معارف دینی و ارزش‌آفرینی عبادت‌ها و نماز می‌شود و هم‌چنین در بُعد پیامدهای ثانویه این امر باعث بهره‌وری بهتر از زمان نماز می‌شود و اذان به‌عنوان یکی از مهم‌ترین شعائر اسلامی موجب تقویت اندیشه توحیدی و نبوت و ولایت امام علی (ع) می‌شود. در همین رابطه دو مورد از صحبت‌های مصاحبه‌شوندگان در بیان پیامدهای اثرگذاری اذان در اغنای نماز جماعت در مدرسه ارائه می‌شود:

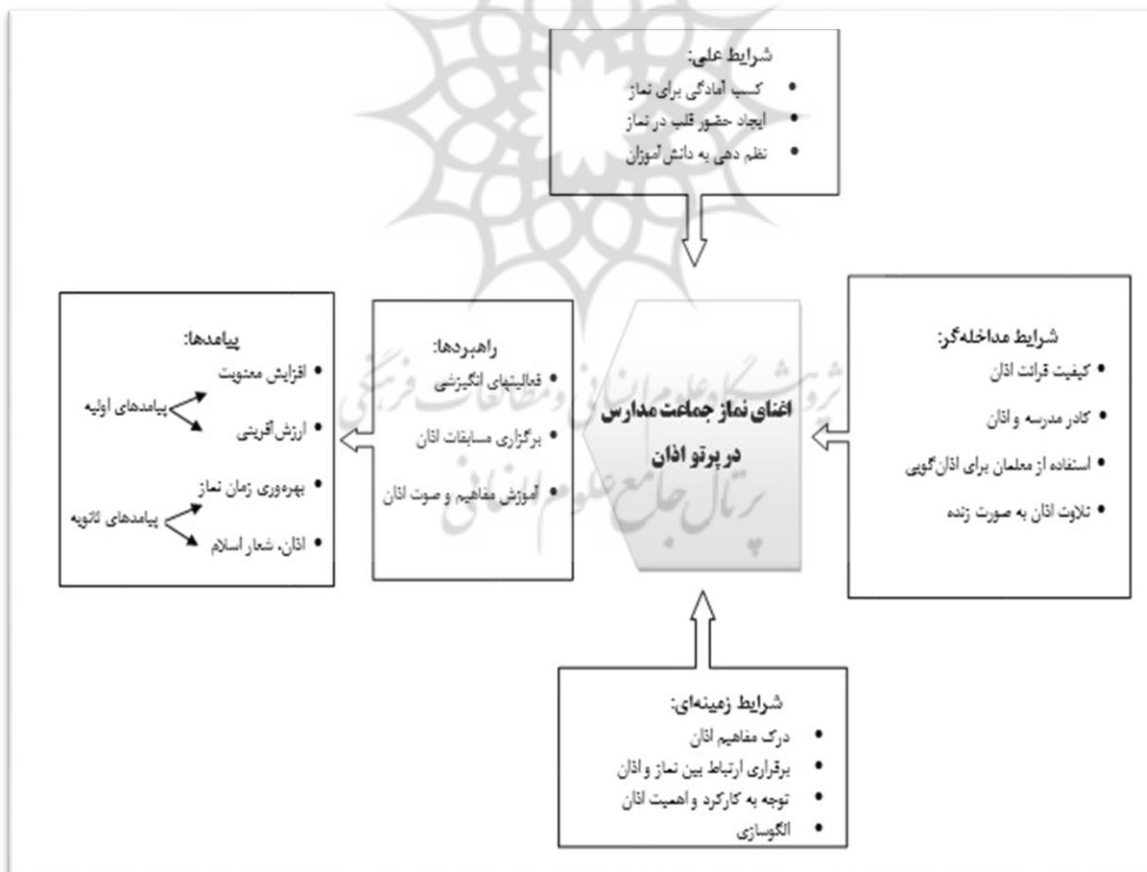
- اگر ما به اذان به‌عنوان یک مقدمه مهم و اثرگذار برای نماز نگاه کنیم و این دیدگاه را داشته باشیم که برای داشتن یک نماز باشکوه در مدرسه، نیاز هست که یک اذان باشکوه هم پخش یا تلاوت شود، آن وقت می‌توانیم ادعا کنیم که به هدف والای پیامبر (ص) برای لزوم اذان گفتن قبل از نماز نزدیک شده‌ایم. اذان همان‌طور که می‌تواند ارزش نماز را بالا ببرد، به‌خاطر معارف بلندی که دارد، می‌تواند معرفت دانش‌آموزان را نسبت به توحید، نبوت و ولایت امیرالمؤمنین نیز بالا ببرد (پاسخ‌گوی ۲).
- در مدارس معمولاً زمانی را به‌عنوان زمان نماز در نظر می‌گیرند. ما با توجه به اهمیت موضوع، باید به اذان هم مستقلاً نظر الزامی داشته باشیم. به این معنی که این‌گونه نباشد که بگوییم: امروز زمان کمی داریم، پس بدون اذان گفتن نماز می‌خوانیم. باید تنظیم وقت نماز جماعت در مدرسه طوری باشد که

بگوییم می‌خواهیم یک نماز با ارزش برگزار کنیم و چه خوب است که به‌وسیله اذان، ارزش نمازمان را بالا ببریم (پاسخ‌گوی ۱۲).

جدول ۵: پیامدهای نقش اذان در اغنای نماز جماعت مدارس

مفاهیم	مضمون‌های اصلی	پیامدهای اولیه	پیامدهای ثانویه
افزایش معرفت دینی دانش‌آموزان با برگزاری اذان با کیفیت	افزایش معرفت		
جذب دانش‌آموز به صفوف نماز جماعت از طریق اذان با شکوه			
انس اخلاقی و معنوی دانش‌آموزان با عبادت‌ها مخصوصاً نماز همراه با محبت پیامبر (ص) و اهل بیت (ع) در سایه سار مفاهیم بلند اذان			
رشد معنوی دانش‌آموزان در صفوف نماز جماعت به‌واسطه اذان	ارزش‌آفرینی		
استقبال از ایده‌های ارزش‌مدارانه در تقویت اذان و به‌تبع آن تقویت نماز جماعت مدرسه			
در نظر گرفتن زمان اذان‌گویی به‌عنوان بخشی از زمان نماز در مدرسه			
برخورد مستقلانه با اذان به‌عنوان یک عبادت مقدماتی برای بالا بردن کیفیت نماز	بهره‌وری زمان نماز		
توجه به هدف و پیشینه تاریخی نزول اذان به قلب مطهر پیامبر (ص)			
توجه به اذان با نگاه توحیدی به عنوان شعار اسلام	اذان، شعار اسلام		

شکل ۱ نمودار مدل پارادایمی حاصل از یافته‌های پژوهش را نشان می‌دهد.

شکل ۱: نمودار مدل پارادایمی حاصل از یافته‌های پژوهش

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

اذان یکی از تعالیم مهم دینی و به‌عبارتی نزدیک‌ترین مقدمه به نماز است که درباره آن سفارش زیادی شده است و اهتمام به آن می‌تواند نتایج و آثار زیادی به همراه داشته باشد و ضمن الهام‌بخشی به رفتار مسلمانان، کیفیت نماز را ارتقاء بخشد و باعث اغنای آن شود. در این زمینه ایده‌ها و کاربست‌های مختلفی معرفی و توصیه شده است که یکی از این موارد، تلاش‌های تربیتی و ارائه مدل پارادایمی آن در نماز جماعت مدارس است.

هدف اصلی پژوهش حاضر، طراحی مدل پارادایمی نقش اذان در اغنای نماز جماعت مدارس بر اساس نظریه داده‌بنیاد از دیدگاه ائمه جماعات مدارس شهر نجف‌آباد بود. برای دستیابی به این مدل، مصاحبه‌هایی نیمه‌ساختاریافته از ائمه جماعات مدارس شهرستان نجف‌آباد که ضمن داشتن سابقه در برگزاری نماز جماعت در مدرسه، با شرایط برگزاری نماز جماعت نیز آشنا بودند، انجام شد. پس از تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها، کدگذاری مفاهیم صورت گرفت که باعث شکل‌گیری ۱۱۴ مفهوم اولیه شد. پس از حذف مفاهیم یکسان و تعدیل مفاهیم باقیمانده، تعداد ۵۳ مفهوم محوری و در نهایت ۱۸ مضمون اصلی بر ساخت شد.

مضمون‌های اصلی عبارتند از: کسب آمادگی برای نماز، ایجاد حضور قلب در نماز و نظم‌دهی به دانش‌آموزان (شرایط علی)، درک مفاهیم اذان، برقراری ارتباط بین اذان و نماز، توجه به کارکرد و اهمیت اذان و الگوسازی (شرایط زمینه‌ای)، کیفیت تلاوت اذان، کادر مدرسه و اذان، اذان‌گویی معلمان توانمند و تلاوت اذان به‌صورت زنده (شرایط مداخله‌گر)، فعالیت‌های انگیزشی، برگزاری مسابقات اذان و آموزش مفاهیم و صوت اذان (راهبردها)، افزایش معرفت، ارزش‌آفرینی، بهره‌وری زمان نماز و هدف اذان، شعار اسلام (پیامدها).

هسته پژوهش یعنی «نقش اذان در اغنای نماز جماعت مدارس» بیان‌گر این مطلب است که اغنای نماز جماعت در پرتوی اذان صرفاً به‌معنای افزایش کمیت نمازگزاران و یا نمازخواندن‌های بیش‌تر (نمازهای مستحبی) نیست. بلکه به این معنا است که بتوان با ایده غنابخشی به نماز جماعت مدارس با اذان، ضمن کیفیت‌بخشی به آن، زمینه رشد و تعالی شخصیت، سازگاری و هویت دینی و معنوی فرزندان را نیز در کنار انسجام و تداوم نماز به‌صورت فردی و جمعی فراهم کرد تا علاوه‌بر شناخت عمیق اذان و نماز و ارزش و اهمیت این‌دو، افراد در آینده مهارت‌ها و سبک زندگی دینی خود را در این حوزه براین اساس تعدیل کنند. عمده مصاحبه‌شوندگان بر این عقیده بودند که ضرورت دارد ارزش و اهمیت اذان همراه با جایگاه نماز در میان عبادات از کودکی و مخصوصاً در مدارس برای افراد معرفی و شناسانده شود و این سرمایه عظیم، گران‌بها و کم‌تر شناخته‌شده در میان فرزندان ایران نهادینه شود و در سراسر زندگی مورد استفاده قرار گیرد.

در تبیین یافته‌های پژوهش به‌صورت کلی می‌توان گفت همان‌طور که رویکرد یادگیری و درونی کردن ارزش‌ها و هنجارها به‌واسطه الگوها و از طریق مشاهده تصریح شده است، علاقه‌مندی دانش‌آموزان از طریق کیفیت‌بخشی اذان و به‌تبع آن نماز در مدرسه با الگوسازی مناسب بسیار مهم است. با تحقق این

امر، بسترسازی تدریجی برای افزایش دانش، تعدیل نگرش و ایجاد انس و دوستی با اذان و نماز از دوران کودکی و نوجوانی شکل خواهد گرفت و با تکرار و تمرین و سازگاری تثبیت خواهد شد. براساس رویکرد شناختی عاطفی، غنی‌سازی و کیفیت‌بخشی به نماز از طریق اذان و معرفی ارزش و اهمیت آن باید در سطوح مختلف دانشی، نگرشی، عاطفی و شخصیتی متمرکز باشد (أتایا، کیباس و أتایا ۱، ۲۰۱۳) و به‌همین علت دوره کودکی و نوجوانی و ارائه اطلاعات صحیح و جذاب از اذان و بیان خواستگاه، اثرات توصیه‌های پیرامون آن، قادر خواهد بود به بهترین شکل، همواره اذان در کنار نماز مد نظر قرار گیرد و این دو در کنار هم هویت دینی و معنوی دانش‌آموزان را تعالی بخشند.

یافته‌های پژوهش حاضر را می‌توان با پژوهش‌های زیر هم‌سو دانست: نخست با پژوهش سلیمانی و رجب‌زاده (۱۳۹۶) که اذان تنها مقدمه نماز نیست، بلکه دارای مهم‌ترین اصول ایمان و پایه‌های اعتقادی و سیر الی‌الله است که می‌تواند بر کیفیت و اغنای نماز اثرگذار باشد. هم‌چنین با پژوهش البکری و همکاران (۲۰۱۹) که کیفیت موسیقایی اذان و زیبایی بیان آن می‌تواند در جذب افراد و دانش‌آموزان در نماز تأثیر به‌سزایی داشته باشد؛ و نیز به باور فنس (۲۰۱۲) وجود و اقامه اذان نه تنها فقط به‌خاطر معانی و مفاهیم بلکه به‌خاطر آوای زیبا در اغنای نماز از جهت کیفی اثرگذار است. زیرا ترکیب آگاهی از معانی و اهمیت اذان در کنار اصوات و جملات آن هم‌سو با فطرت انسانی بوده، از نیروهای جذب‌کننده و مشوق به اقامه نماز و برگزاری باشکوه‌تر آن است.

یافته‌های پژوهش این نکته را بیان می‌دارد که صوت زیبا و اذان‌گویی به شیوه جذاب در جذب نمازگزاران و اقامه باشکوه نماز اثرگذار است. نتایج پژوهش وینگار (۲۰۲۱) نیز هم‌سو با این عامل بوده است که اذان بانگ نماز و هشیارسازی فرد برای اقامه نماز است؛ به‌گونه‌ای که قبل از نماز، اقرار به یگانگی و وحدت خدا و رسالت رسول خدا و ولایت امام علی (ع) شده‌است و پس از آن شخص شروع به سخن گفتن با خدا می‌کند و نتایج پژوهش الهی (۱۳۹۵) نیز هم‌سو با این یافته است. بدون تردید همان‌گونه که اصلاح دیدگاه و آمادگی ذهنی در هر کاری لازم است، درک مفاهیم اذان و ارزش‌آفرینی آن نیز به حضور قلب و آرامش بیش‌تر در هنگام اقامه نماز کمک خواهد کرد و اذان می‌تواند نقش مهمی در این خصوص داشته باشد.

نوع نگاه و باور به زندگی و عبادات و شیوه آموزش و تربیت انسان‌ها در اغنای عبادت‌ها مهم و اثرگذار است و به‌طور مسلم توجه و به‌ویژه به‌کارگیری راهبردهای متفاوت و اهمیت‌بخشی به امور چون اذان در اقامه نماز جماعت مدارس که متناسب با فطرت انسانی و هم‌سو با تعالیم نماز است می‌تواند نتایج مختلفی به‌همراه داشته باشد. بر همین اساس لازم است تا نقش اذان در اغنای نماز جماعت مدارس به‌خوبی شناخته و تبیین شود تا به‌واسطه ارزش و اهمیتی که اذان در تقویت مبانی اعتقادی و ساختاربخشی منظم و اصولی به نماز دارد به‌خوبی صورت پذیرد.

پیشنهادها

- قرار دادن مشوق‌های اذان‌گویی و جذب دانش‌آموزان خوش صدا برای اذان و استفاده از اذان‌ها و مؤذن‌های محبوب در میان دانش‌آموزان که بدین‌وسیله آن‌ها آمادگی لازم و شوق کافی را برای اقامه نماز جماعت در مدرسه پیدا کنند.
- با توجه به نقش رسانه‌ها در الگوسازی و ترغیب افراد به امور مختلف، از قدرت آن‌ها برای افزایش آگاهی و شناخت و تعدیل نگاه و نگرش به اذان و نماز بیش‌تر استفاده شود. برای این امر می‌توان از مسابقات اذان، جشنواره‌های مختلف علمی، هنری و فرهنگی اذان در مدارس بهره‌مند شد.
- همچنین پیشنهاد می‌شود با حمایت‌های مادی و معنوی از مؤذن‌ها چه در سطح مدرسه و چه در سطوح بالاتر و دعوت از مؤذن‌های برجسته و نام‌آشنا در مدارس برای اذان‌گویی زنده و ترغیب دانش‌آموزان برای انس و الفت با اذان و نماز استفاده شود.
- فراهم کردن و حضور حداکثری معلمان و کادر آموزشی و پرورشی مدارس در اقامه نماز و حتی گفتن اذان توسط معلمان می‌تواند پیشنهاد دیگری در اغنای نماز جماعت مدرسه و شکوه بیش‌تر آن باشد.
- آگاهی‌بخشی، تفسیر و توضیح فلسفه و اذکار نماز و آشنایی دانش‌آموزان با مفاهیم بلند عرفانی آن و پیوند و قرابت آن با نماز می‌تواند در این زمینه مفید و اثرگذار باشد.

تشکر و قدردانی

نویسندگان بر خود لازم می‌دانند از زحمات و همکاری‌های کلیه مشارکت‌کنندگان که در انجام این پژوهش

پژوهش‌گران را یارک رسانده و همکاری داشتند، کمال تشکر و قدردانی را داشته باشند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

منابع

قرآن کریم.

استراس، آنسلم، و کوربین، جولیت (۱۴۰۱). مبانی پژوهش کیفی فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای، ترجمه ابراهیم افشار، چاپ دهم، تهران: نشر نی.

الهی، ام‌ان‌الله (۱۳۹۵). بررسی فقه اذان در فقه شیعه. تأمل، (۱)۱، ۵۹-۶۸.
http://dtm.journals.miu.ac.ir/article_1934.html

انوری، حسن (۱۳۹۳). فرهنگ فشرده سخن (دوره دو جلدی)، چاپ ۱۴، تهران: سخن.

انصاری، علی، وزیری‌نژاد، رضا، رفیعی، غلامرضا، دیانی، شمس‌الدین، و نگاهبان، طیبه (۱۳۹۶). عوامل ترغیب‌کننده شرکت در نماز جماعت از دیدگاه دانشجویان و کارکنان دانشکده پرستاری، مامایی و پیراپزشکی در سال ۱۳۸۹. سلامت جامعه، ۶ (۱)، ۱۵-۲۳.
https://chj.rums.ac.ir/article_45577.html

ایزدی، مهشید، و جامعی ندوشن، فاطمه (۱۳۹۶). بررسی نقش گرایش به اقامه نماز و هوش معنوی بر سلامت روانی دانش‌آموزان دبیرستانی منطقه ۷ شهر تهران. مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۲ (۱)، ۷۴-۵۳.
<http://dx.doi.org/10.29252/qaiee.1.2.53>

باقریان‌فر، مصطفی، دهقانی، مرضیه، و محمدی‌فارسانی، فریبرز (۱۳۹۳). نقش معلمان و مدیران در نماز جماعت مدارس. مجموعه مقالات کنگره فرهنگ و اندیشه دینی، قم: مرکز راهبری مهندسی فرهنگی شورای فرهنگ عمومی.

جیمز، ویلیام (۱۳۸۷). دین و روان. ترجمه مهد قائینی، چاپ اول، قم: دارالفکر.

خمینی، سیدروح‌الله (۱۳۹۴). آداب‌الصلاه، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).

ذوالفقاری، علیرضا، و خلجی، حسن‌رضا (۱۳۹۱). بررسی عوامل مؤثر بر میزان حضور دانشجویان در نماز جماعت؛ دانشگاه آزاد اسلامی واحد تویس‌علوم‌رکان. دیسین و ارتباطات، ۱۸ (۳۹)، ۶۳-۷۷.
<https://doi.org/10.30497/rc.2013.1314>

رجبی، سوران، و زاهدباخان، عادل (۱۳۹۱). متغیرهای مرتبط با جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت از نظر عوامل مدرسه. روان‌شناسی و دین، ۴ (۴)، ۱۱۶-۱۰۴.
<https://ravanshenasi.nashriyat.ir/node/164>

رنجبر، هادی، حق‌دوست، علی‌اکبر، صلصالی، مهوش، خوشدل، علیرضا، سلیمانی، محمدعلی، و بهرامی، نسیم (۱۳۹۱). نمونه‌گیری در پژوهش‌های کیفی: راهنمایی برای شروع. مجله دانشگاه علوم پزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران، ۱۰ (۳) (مسلسل ۳۹)، ۲۵۰-۲۳۸.

سبحانی، جعفر (۱۳۸۶). سیمای عقاید شیعه، مترجم: جواد محدثی، تهران: مشعر.

سبزواری (۱۴۱۷). شرح منظومه سبزواری، به کوشش حسن‌زاده آملی، تهران: ناب.

سلیمانی، اسماعیل، و رجب‌زاده، سمیه (۱۳۹۶). مبانی عبادی و عرفانی اذان و اقامه. *عرفان اسلامی (ادیان و عرفان)*، ۱۴(۵۴)، ۲۳۹-۲۱۷. <https://sanad.iau.ir/Journal/mysticism/Article/905880>

شریعتمداری، علی (۱۴۰۱). *فلسفه تعلیم و تربیت*، چاپ شصت و چهارم، تهران: امیرکبیر.

شهرستانی، سیدعلی (۱۳۸۷). *پژوهشی درباره اذان*. مترجم: سیدهادی حسینی. تهران: دلیل ما.

شیخ صدوق (۱۴۱۶). *التوحید*، تصحیح سید هاشم حسینی تهرانی، چاپ ۷، قم: جامعه مدرسین.

علم‌الهدی، جمیله، و خاکسار، زینب (۱۳۹۴). بررسی تأثیر آموزش فعال بر خودانگیختگی دانش‌آموزان نسبت به نماز. *تربیت اسلامی*، ۱۰(۱)، ۸۵-۱۰۹. https://islamicedu.rihu.ac.ir/article_922.html

عمید، حسن (۱۳۵۴). *فرهنگ عمید*، تهران: جاویدان.

غلامی، سمیه، ذاکری، مختار، و زینلی، فاطمه (۱۳۹۸). مطالعه چگونگی نهادینه کردن نمازخوانی فرزندان نوجوان توسط والدین: ارائه مدل مطلوب با رهیافت گراند تئوری. *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۴(۳)، ۱۱۹-۱۴۲. <http://dx.doi.org/10.29252/qaiie.4.3.119>

فرودی، مریم، و حجازی، رضوان (۱۳۹۹). ارائه الگوی مفهومی مدیریت سود مبتنی بر روش نظریه داده‌بنیاد چندوجهی. *پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی*، ۱۲(۴۸)، ۹۵-۱۲۰. <https://sanad.iau.ir/journal/faar/Article/680057?jid=680057>

فضل‌الهی، سیفالله، و ملکی‌توانا، منصوره (۱۳۹۲). واکاوی عوامل جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت مدارس. *معرفت*، ۲۲(۱۹۴)، ۴۵-۵۸. <http://marifat.nashriyat.ir/node/2770>

کاوسی، علی، مشکانی، محدثه، شورورزی، نیره، روحی، قنبر، نصیری، حسین، کاوسی، ابوالفضل، و محمدی، غلامرضا (۱۳۹۸). بررسی میزان گرایش به نماز و عوامل مؤثر بر آن در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی نیشابور در سال ۱۳۹۶. *پژوهش در دین و سلامت*، ۵(۳)، ۹۶-۱۰۸. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v5i3.22306>

کریمی، عبدالعظیم (۱۳۸۶). *نکته‌های روان‌شناسی در تربیت دینی فرزندان (نماز و خانواده)*، تهران: ستاد اقامه نماز.

کلینی، محمدبن یعقوب (۱۳۷۵). *الکافی*، دوره ۴ جلدی، قم: نشر نورالثقلین.

مألوف، لوئیس (۱۳۷۷). *فرهنگ لغت المنجد*، ترجمه مصطفی رحیمی اردستانی، تهران: صبا.

مجلسی، محمدبن باقر (۱۴۰۳). *بحار الأنوار*. بیروت: دار إحياء التراث العربی.

محدث نوری، میرزا حسین (۱۴۰۸). *مستدرک الوسائل*، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام.

محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۹۵). *روش تحقیق کیفی در مکاتب تفسیری*، تهران: اطلاعات.

محمدپور، احمد (۱۳۹۰). روش تحقیق کیفی، ضد روش ۲، مراحل و رویه‌های علمی در روش‌شناسی کیفی، جلد دوم، تهران: جامعه‌شناسان.

مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۵). تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

ملائی ایولی، محمد، متولی حق، سید فرزاد، محمدی لائینی، محمدباقر، مرزبند، رحمت‌الله، اسلامی‌فر، معصومه، و زکوی، علی اصغر (۱۳۹۷). بررسی عوامل اثرگذار بر حضور دانشجویان در نماز جماعت ظهر دانشگاه علوم پزشکی مازندران. دین و سلامت، ۶ (۲)، ۱۱-۱۹. <https://jrj.mazums.ac.ir/article-1-579-fa.html>

موسوی، سیدنقی (۱۴۰۲). برگزاری نماز جماعت در مدارس از منظر فقه تربیتی. مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۸ (۱)، ۱۲۹-۱۵۵. <http://dx.doi.org/10.52547/qaie.8.1.129>

نصر، محمدعلی، خواجوی، شکراله، و عباسیان، عزت اله (۱۳۹۸). طراحی چارچوب کنترل کیفیت برای مؤسسات حسابرسی و نهاد ناظر در ایران به روش نظریه داده‌بنیاد چند وجهی. دانش حسابداری و حسابرسی مدیریت، ۸ (۳۰)، ۱۴۹-۱۷۴. https://journals.srbiau.ac.ir/article_14302.html

هدائی، علیرضا، مظهرقراملکی، علی، و سلطافی‌فرد، جواد (۱۳۹۶). بررسی چگونگی تشریح اذان و اقامه از دیدگاه اهل سنت و نقد آن. فقه و مبانی حقوق اسلامی، ۵۰ (۲)، ۴۹۳-۴۶۵. <https://10.22059/jfil.2018.141491.668137>

References

- Al Bakri, T., Mallah, M., & Nuserat, N. (2019). Al Adhan: documenting historical background, practice rules, and musicological features of the muslim call for prayer in Hashemite Kingdom of Jordan. *Musicologica Brunensia*, 54(1), 167-185. <https://hdl.handle.net/11222.digilib/141569>
- Alam Al-Hodi, J., & Khaksar, Z. (2014). Investigating the effect of active education on students' self-motivation towards prayer. *Islamic Education*, 10(1), 85-109. https://islamicedu.rihu.ac.ir/article_922.html [In Persian].
- Aldiabat, K. M., & Navenec, L. (2018). Data saturation: The mysterious step in grounded theory method. *The Qualitative Report*, 23(1), 245-261. <https://nsuworks.nova.edu/tqr/vol23/iss1/18/>
- Ansari, A., Vazirinejad, R., Rafiei, Gh., Diyani, S., & Neghaban, T. (2016). Persuasive factors to participate in congregational prayers from the perspective of students and staff of the Faculty of Nursing, Midwifery and Paramedicine in 2010. *Community health*, 6 (1), 15-23. https://chj.rums.ac.ir/article_45577.html [In Persian].
- Anvari, H. (2014). *Sokhan Intensive Dictionary (two-volume series)*, 14th edition, Tehran: *Sokhan*. [In Persian].
- Arnold, J. H., & Goodson, C. (2012). Resounding community: the history and meaning of medieval church bells. *Viator*, 43(1), 99-130. <https://eprints.bbk.ac.uk/id/eprint/5452> [In Persian].
- Baghrian Far, M., Deghani, M., & Mohammadi Farsani, F. (2013). The role of teachers and administrators in school congregational prayers. *Proceedings of the Congress of Religious Culture and Thought*, Qom: Cultural Engineering Steering Center of the General Culture Council. [In Persian].

- Creswell, J. W. (2005). *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research* (2nd edition), Boston: *Pearson Publication*. [In Persian].
- Elahi, A (2015). Review of the jurisprudence of Azan in Shia jurisprudence. *Taammol*, 1(1), 68-59. <http://ensani.ir/fa/article/396732>. [In Persian].
- Fazlollahi, S., & Maleki Tavana, M. (2012). Analyzing the factors that attract students to congregational prayers in schools. *maerefat*, 22(194), 45-58. <http://marifat.nashriyat.ir/node/2770> [In Persian].
- Fennes, N* (2012). *The Muslim Call to Prayer in Vienna*. *ASSA Journal 1/2012*, ISSN 1815-3704.
- Forudi, M., & Hijazi, R. (2019). Presenting a conceptual model of profit management based on the multifaceted foundation data theory method. *Financial Accounting and Audit Research*, 12(48), 120-95.
- Gholami, S., Zakeri, M., & Zeinali, F. (2019). How parents habitualize prayer in their adolescent children: Developing an optimal model through grounded theory approach. *qaiie*. 4(3), 119-142 . <https://doi.org/10.29252/qaiie.4.3.119> [In Persian].
- Given, L. M. (2015). 100 questions (and answers) about qualitative research. *SAGE*.
- Hodaei, Al., Mazhar Qaramelki, A., & Soltani Fard, J. (2016). Investigating how to legislate the call to prayer and Iqamah from the point of view of Sunnis and its criticism. *Islamic jurisprudence and fundamentals of law*, 50(2), 465-493. <https://10.22059/jjfil.2018.141491.668137> [In Persian].
- Izadi, M., Jamei Nadushan, F. (2017). The Role of Adherence to Saying Prayers and Spiritual Intelligence in Mental Health of Tehrani High School Girls. *qaiie*. 2(1), 53-74 . <https://doi.org/10.29252/qaiie.1.2.53> [In Persian].
- James, W. (2008). *religion and soul* Translated by Mahd Qaini, first edition, Qom: Dar al-Fekr. [In Persian].
- Jin, I. K., Kates, J. M., & Arehart, K. H. (2012). The effect of noise envelope modulation on quality judgments of noisy speech. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 132(4), EL277–EL283. <https://doi.org/10.1121/1.4748343>
- Kaousi, A., Meshkani, M., Shoorvarzi, N., Ruhi, Q., Nasiri, H., Kaousi, A., & Mohammadi, Gh. (2018). Investigating the degree of tendency to pray and the factors affecting it in the students of Neishabur University of Medical Sciences in 2016. *Research in Religion and Health*, 5(3), 96-108. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v5i3.22306> [In Persian].
- Karimi, A. (2016). *Psychological points in the religious education of children (prayer and family)*, Tehran: *Iqama Namaz Headquarters*. [In Persian].
- Khomeini, R. (2014). *Adaab al Salah*, Tehran: Institute for editing and publishing the works of Imam Khomeini (RA). [In Persian].
- Koleini, M. (1996). *Al-Kafi*, 4-volume course, Qom: *Noor al-Saqlain Publishing House*. [In Persian].
- Maalouf, L. (1998). *Al-Manjad dictionary*, translated by Mustafa Rahimi Ardestani, Tehran: *Saba*. [In Persian].
- Majlesi, M- B. (1982). *Bihar Anwar*. Beirut: *Dar Ehiya al-Trath al-Arabi*. [In Persian].

- Makarem Shirazi, N. (2015). Tafsir sample, Tehran: *Dar al-Kitab al-Islamiye*. [In Persian].
- Mohammadpour, A. (2011). Qualitative research method, anti-method 2, steps and scientific procedures in qualitative methodology, second volume, Tehran: *Sociologists*. [In Persian].
- Mohseni Tabrizi, A. (2015). Qualitative research method in interpretation schools, Tehran: *Information*. [In Persian].
- Molai Evali, M., Haqgi, F., Mohammadi Laini, M., Marzband, R., Eslamifar, M., & Zakoi, A. (2017). Investigating the factors affecting the attendance of students in the noon prayer of Mazandaran University of Medical Sciences. *religion and health, autumn and winter*; 6 (2), 11-19. <https://jrhmazums.ac.ir/article-1-579-fa.html> [In Persian].
- Moosa, N. (2021). How Loud Is Too Loud? Competing Rights to Religious Freedom and Property and the Muslim Call to Prayer (Adhan or Azan) in South Africa. *Religions*, 12(5), 349. <https://doi.org/10.3390/re12050349>
- Mousavi, N. (2023). Conducting congregational prayers in schools from the perspective of tribal jurisprudence, *practical issues of Islamic education and training*, 8(1), 129-155. [In Persian].
- Nasr, M., Khajavi, Sh., Abbasian, E. (2018). Designing a quality control framework for audit institutions and supervisory bodies in Iran using the data theory method of multifaceted foundation. *Management accounting and auditing knowledge*, 8(30), 149-174. https://journals.srbiau.ac.ir/article_14302.html [In Persian].
- Omid, H. (1975). Farhang Omid, Tehran: Javidan. [In Persian].
- Otuya, R., Kibas, P., & Otuya, J. (2013). A proposed approach for teaching entrepreneurship education in Kenya. *commitment*, 4(8), 204-209. <https://core.ac.uk/display/234634204>
- Parbery-Clark A, Strait DL, Kraus N. (2011). Context-dependent encoding in the auditory brainstem subserves enhanced speech-in-noise perception in musicians. *Neuro psychologia*;49(12), 3338-3345. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21864552/>
- Rajabi, S., & Zahidbablan, A. (2011). Variables related to the attraction of students to congregational prayers in terms of school factors. *Psychology and Religion*, 4(4), 104-116. <https://ravanshenasi.nashriyat.ir/node/164> [In Persian].
- Ranjbar, H, Haq Dost, A, Salsali, M, Khushdel, A, Soleimani, M, Bahrami, N. (2011). Sampling in qualitative research: a guide to getting started. *Journal of the University of Medical Sciences of the Islamic Republic of Iran Army* 10(3 (series 39)), 238-250. [In Persian].
- Sabzevari, M. (1996). Description of Sabzevari's poem, by Hassanzadeh Amoli, Tehran: Nab. [In Persian].
- Shahrastani, A. (2007). A study about the call to prayer. Translator: Seyedhadi Hosseini. Tehran: Dalilema. [In Persian].
- Shariatmadari, A. (2022). Philosophy of education, 64th edition, Tehran: Amirkabir. [In Persian].
- Sheikh, S. (1995). Al-Tawheed, edited by Seyyed Hashim Hosseini Tehrani, 7th edition, Qom: Jameye Modaresin. [In Persian].
- Sobhani, J. (2007). Simai Aqeed Shia, translator: Javad Mohaddesi, Tehran: Mashaar. [In Persian].

- Soleimani, I., & Rajab-zadeh, S. (2016). Devotional and mystical foundations of Azan and Iqamah. *Islamic Mysticism (Religions and Mysticism)*, 14(54), 217-239. [In Persian].
- Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park, CA: Sage Publications. [In Persian].
- Strauss, A; Corbin, J. (2022). *Basics of qualitative research, techniques and stages of production of grounded theory*, translated by Ebrahim Afshar, 10th edition, Tehran: Nei Publishing. [In Persian].
- Winegar, J. (2016). *Chapter 9. Islam at the Art School: Religious Young Artists in Egypt. Islam and Popular Culture*, edited by Karin van Nieuwkerk, Mark LeVine and Martin Stokes, New York, USA: University of Texas Press. <https://doi.org/10.7560/308875-010>
- Zulfiqari, A., & Khalji, H. (2012). Examining the factors affecting the attendance of students in congregational prayers; Islamic Azad University, Toisarkan branch. *Religion and Communication (Imam Sadiq University/Nameh Sadiq)*. 18(39), 63-77. <https://doi.org/10.30497/rc.2013.1314>. [In Persian].

